

Vprašanje o slovenski književnosti v Avstriji in Italiji

France
Bernik

Znana je misel, da veliki narodi delajo zgodovino ali vsaj mislijo, da jo delajo, mali narodi pa zgodovini podlegajo. Drugače povedano: veliki narodi, organizirani v lastno državo, pogosto obsegajo znotraj svojih meja eno ali več manjšin, da so še večji, mali narodi pa so neredko razdeljeni v več držav, da so še manjši oz. šibkejši. Če ne bi bilo tako, ne bi razpravljali o večinskih in manjšinskih

narodih, ne bi pripravljali znanstvenih posvetovanj o narodnih manjšinah in njihovih vprašanjih.

Pojma majhen narod in majhna nacionalna skupnost sta seveda relativne vrednosti in pomenita kvantifikacijske lastnosti, predvsem maloštevilnost in majhnost ozemlja, na katerem živi nacionalna skupnost. Tukaj pa se zastavlja vprašanje, v kakšnem smislu in kdaj sta majhen narod ali majhna nacionalna skupnost lahko večja oz. močnejša, kot sta po svojih geografskih in demografskih razsežnostih. Hipotetičen odgovor, hipotetičen na začetku, bi bil: v območju kulture, v kulturnem in umetniškem ustvarjanju. In prav zavest pripadnosti skupni nacionalni kulturi, npr. skupnemu slovenskemu kulturnemu prostoru, je tista sila, ki z nekaterimi drugimi dejavniki, predvsem gospodarskimi, kljubuje najrazličnejšim oblikam asimilacije slovenskega prebivalstva v Avstriji in Italiji.

Kaj pomeni znotraj skupnega slovenskega kulturnega prostora naša književnost, sodobna književnost v zamejstvu? Kakšne so njene posebnosti ob stičnih točkah, ki to književnost povezujejo s književnostjo v matični domovini?

Kakor je književnost tenkočuten kazalec, občutljiv seizmograf duševnega in duhovnega, tj. intelektualnega življenja kakšne nacionalne skupnosti v kakšnem času, je hkrati res, da njeno sporočanje navadno ni transparentno, enopomensko in da zato tudi njena recepcija ni enaka pri senzibilno različnih bralcih, pri bralcih z različnim horizontom pričakovanja. Da bi se izognili takim in podobnim diferenciacijam, pogledimo na sodobno književnost slovenske manjšine s širšega, morda tudi bolj objektivnega stališča, s stališča literarnih zvrsti. Literarnih zvrsti seveda ne pojmujeemo oblikovno formalistično, temveč kot kategorije, kot pojme vsebinske estetike.

Kakšna se nam torej kaže književnost Slovencev v Italiji in Avstriji, če nanjo pogledamo z vidika literarnih zvrsti in če te zvrsti razumemo kot temeljne možnosti človekovega bivanja v svetu?

Prvo, kar opazimo, je, da v sodobni slovenski književnosti v Avstriji in Italiji daleč najbolj prevladuje poezija, lirska poezija. Cela vrsta imen pesnikov in pesnic različnih generacij in različnih slogov to potrjuje: Milka Hartman, Andrej Kokot, Erik Prunč, Gustav Januš, Stane Wakounig, France Merkač, Jožica Čertov, Jani Oswald, Olga Vouk, Janko Ferk, Maja Haderlap, Fabjan Hafner, Cvetka Lipuš in še kdo na Koroškem ter Ljubka Šorli, Marija Mijot, Vinko Beličič, Miroslav Košuta, Filibert Benedetič, Bruna Marija Pertot, Marko Kravos, Irena Žerjal, Aleksij Pregarc, Ace

Mermolja, Boris Pangerc, Marij Čuk, Alenka Rebula Tuta in morda še kdo na Tržaškem in Goriškem. Če je lirika izražanje miselnih, čustvenih, čutnih pa tudi iracionalnih stanj posameznika, izražanje notranje duševne napetosti, človekove subjektivnosti, potem lahko rečemo, da kvantitativno največji del slovenskih literarnih ustvarjalcev zunaj matične domovine zaposluje dogajanje v človeku. Razumljivo je, da se to dogajanje neredko odziva na zunanje socialne, politične, nacionalne, skratka, zgodovinske okoliščine, toda epicenter ustvarjalne senzibilnosti ostaja slej ko prej v človeku posamezniku.

Personalno manj močna, manj frekventna v sodobni slovenski književnosti zunaj naših meja je pripovedna proza. To zvrst obvladujeta na Koroškem Janko Messner in Florjan Lipuš, delno Valentin Polanšek in še kdo, na Tržaškem Boris Pahor in Alojz Rebula, morda še Milan Lipovec, Zora Tavčar, Ivanka Hergold in Boris Pangerc, če tu in tam ne omenimo še nekaj v zamejstvu občasno delujočih, manj vidnih, tudi obrobniht avtorjev. Vsekakor sodijo prvi štirje, Pahor, Rebula, Messner in Lipuš, po prevodih znani tudi v širšem srednjeevropskem prostoru, v sam vrh slovenske pripovedne proze. Znotraj naše zamejske književnosti so razvili tisti model literature, ki človeka vključuje v reko dogajanja, v tok objektivnih stvari in pojavov, na katere se človek odziva, včasih celo vpliva nanje, pogosto pa dogajanje v prozi ostaja zunaj njegovega pogleda na svet, zunaj njegove moči.

Presenetljiva ali pa tudi ne je naslednja, tretja ugotovitev, ki se nam ponuja in je posebej zgovorna. Izmed treh klasičnih zvrsti, navzočih v modernih in modernističnih, zdaj že tudi postmodernih pojavnih oblikah, zaposluje dramatika v sodobni slovenski književnosti v Italiji in Avstriji po pričakovanju malo, morda najmanj ustvarjalcev, zanesljivo pa je njihova produkcija količinsko razmeroma majhna. Na Tržaškem in Primorskem lahko v tej zvezi najprej imenujemo le Josipa Tavčarja, potem Sergeja Verča, pa Alojza Rebula, Filiberta Benedetiča, Janeza Povšeta in Ivanko Hergold, na Koroškem bolj ali manj samo Janka Messnerja in Metoda Turnška. Če je temeljna drža drame, tudi najbolj sodobne, napetost, tj. dramatičnost in boj, konflikt v scenskem dogajanju, dialogih in monologih, če v primerjavi s človekom lirike in pripovedne proze v dramatikah nastopa drugačen človek, človek s svojo voljo in dejanjem, nam podatek o precej skromni, če ne najskromnejši plodnosti te literarne zvrsti pove marsikaj bistvenega, in to ne samo o naši književnosti.

Seveda je sodobna literatura naših rojakov v Italiji in Avstriji sestavni del slovenske književnosti in če pri njej ugotavljamo hierarhijo literarnih zvrsti, je to v skladu s teorijo o tako imenovani liričnosti slovenskega narodnega značaja in prav tako v skladu z našo umetnostjo, v kateri dejansko prevladuje lirični element. Razlika pa je v tem, da se je slovenska književnost vsaj od druge polovice 19. stoletja naprej razvijala v vseh zvrsteh, in v vseh zvrsteh postala opazno lirična, tako da imamo ob liriki v verzih tudi, čeprav ne samo, lirično pripovedno prozo in lirično dramatiko. Hierarhična piramida medijev v sodobni slovenski književnosti v Avstriji in Italiji je veliko bolj izrazita, razlike med zvrstmi v njej so bolj izpostavljene. Raziskovalec stoji zato pred dilemo, kje poiskati razlago za tako stanje: v ustvarjalcih, morda v njihovem kolektivnem značaju, v književnosti in njenih imanentnih razvojnih zakonitostih, ne nazadnje v zgodovini, čeprav hkrati ne smemo izključiti vplivanja nazaj, v nasprotni smeri. Tudi pesniki in pisatelji soustvarjajo zgodovino.